

tekst:
Chris van Swaay

SLECHT NIEUWS UIT VLINDERLAND

Verdwenen...

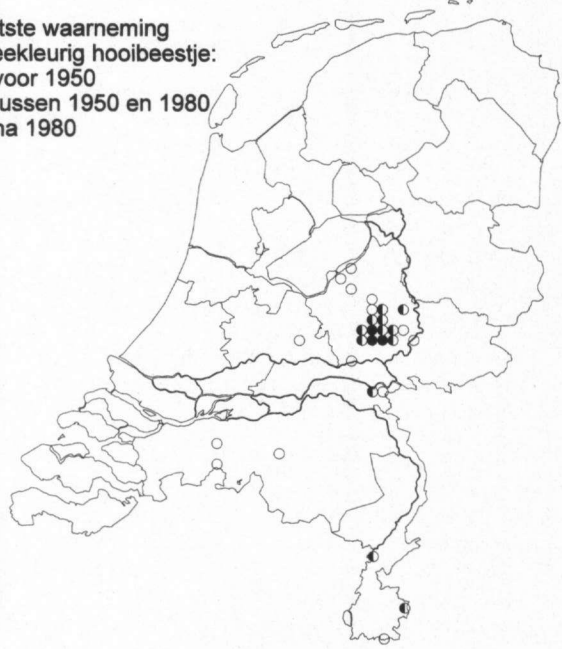
In het vorige nummer van Vlinders is ingegaan op allerlei leuke berichten: vlinders die zijn vooruitgegaan of zelfs nieuw in ons land zijn verschenen. Natuurlijk hebben we het al vaker over de achteruitgang van soorten gehad, maar in dit verhaal wordt die achteruitgang met wat concrete voorbeelden geïllustreerd. Want het gaat helaas vaak ook niet goed in vlinderland. In de drie in dit artikel beschreven gevallen kan isolatie van vlinderpopulaties als een van de oorzaken van het verdwijnen worden aangewezen.

Figuur 1.
Verspreiding en laatste
waarneming per atlasblok van
het Tweekleurig hooibeestje.

Verdwenen: het Tweekleurig hooibeestje

Nog maar net verdwenen uit Nederland is het Tweekleurig hooibeestje. Het kaartje illustreert de langzame achteruitgang van het Tweekleurig hooibeestje in ons land. Stukje bij beetje kromp het verspreidingsgebied. Na 1980 werd deze vlinder nog in drie atlasblokken op de zuidelijke Veluwe gevonden. Toch was hij hier toen nog vrij talrijk: op 24 juni 1981 werden 32 exemplaren geteld bij Terlet, op 10 juni 1982 10 en op 18 juni 1983 40 exemplaren op de Deelense start (Hoge Veluwe). Ook in 1985 en 1986 werd de vlinder nog waargenomen: op 4 juli 1985: 32 exemplaren in de buurt van de Kompagnieberg (Hoge Veluwe) en op 28 juni 1985 werden 20 exemplaren geteld op de Hoge Veluwe. Hierna ging het

Laatste waarneming
Tweekleurig hooibeestje:
○ voor 1950
● tussen 1950 en 1980
● na 1980

Het Tweekleurig hooibeestje.
FOTO: FRANS HODZELMANS

echter plotseling mis. In heel 1987 werden nog vijf vlinders geteld, allemaal op de Hoge Veluwe. Voor zover bekend zag F. Hamerpagt op 30 juni 1988 daar het laatste Tweekleurig hooibeestje.

Catastrofe

Maar waardoor verdween deze soort uit ons land? In 1983 is een onderzoek uitgevoerd op de Hoge Veluwe (Van de Merwe, 1983). Interessant zijn enkele conclusies: "Het is duidelijk dat Hoog-Baarlo en Terlet niet het meest ideale biotoop vormen; de grasmatten er te zeer aan het dichtgroeien, het schapegras is te moeilijk bereikbaar en open, strooiselrijke plekken verdwijnen. Het schapegras verdwijnt door verrijking en alleen op 'kunstmatig' (door mieren) arm gehouden substraat blijft het nog aanwezig."

Daarnaast wordt ook beschutting in combinatie met voldoende Schapegras van groot

belang genoemd. Dit werd een paar jaar later nog bevestigd door Vastenhou (1989). Hier moet vermoedelijk dan ook de oorzaak gezocht worden voor de langzame achteruitgang van het Tweekleurig hooibeestje: Schapegras raakt op beschutte plekken vrij snel overwoekerd door andere grassoorten, een proces dat in de jaren tachtig nog versneld raakt door het voortdurend inwaaien van meststoffen uit de lucht. Langzaam neemt het aantal populaties af tot er nog maar twee of drie over zijn. Die zijn dan vervolgens heel gevoelig voor 'catastrofes'.

Zo'n catastrofe heeft zich vermoedelijk voorgedaan in 1986/1987. De rups van het Tweekleurig hooibeestje heeft een lange voedingsperiode: van juli tot begin november en na overwintering van maart tot midden juni (Bink, 1992). Vaak zijn extreme weersomstandigheden de directe aanleiding voor het verdwijnen van verzwakte populaties. Zo was september 1986 extreem koud: op twaalf dagen kwam ergens in ons land nachtvorst voor. Ook de winter was bijzonder koud. Mei en juni 1987 waren koud en nat. De gevolgen zijn inmiddels bekend: het Tweekleurig hooibeestje komt in Nederland niet meer voor.

Een grote populatie die uit verschillende deelpopulaties bestaat kan zo'n catastrofe vaak goed verwerken. Opeengevallen plaatsen worden vanuit naburige populaties weer opgevuld. Maar als er nog maar een paar over zijn, die ook nog eens geïsoleerd liggen ten opzichte van elkaar, dan kan het gauw mis gaan.

Verdwenen uit Zuid-Nederland: de Zilveren maan

Weliswaar is de Zilveren maan weer op een paar plekken verschenen, oude populaties verdwijnen ook nog steeds. De grafiek laat zien hoe het deze vlinder verging in De Bruuk bij Groesbeek (Gelderland). Hier bevond zich de laatste populatie ten zuiden van de grote rivieren.

In het begin van de jaren negentig gaat de Zilveren maan bijna overal in Nederland in aantal achteruit. Maar terwijl het aantal in de rest van de Nederlandse populaties hier na weer een klein beetje opkrabbelt verdwijnt de soort in De Bruuk (figuur 1). Blijkbaar is het aantal vlinders in deze kleine en sterk geïsoleerde populatie onder een ondergrens gekomen. De populatie kan zichzelf niet meer redden en verdwijnt. Grote populaties, zoals in de Weerribben of de Wieden, kunnen zo'n dieptepunt goed overleven. Er zijn altijd wel een paar plekken waar de vlinder zich goed handhaaft. Van hieruit kunnen geschikte locaties weer

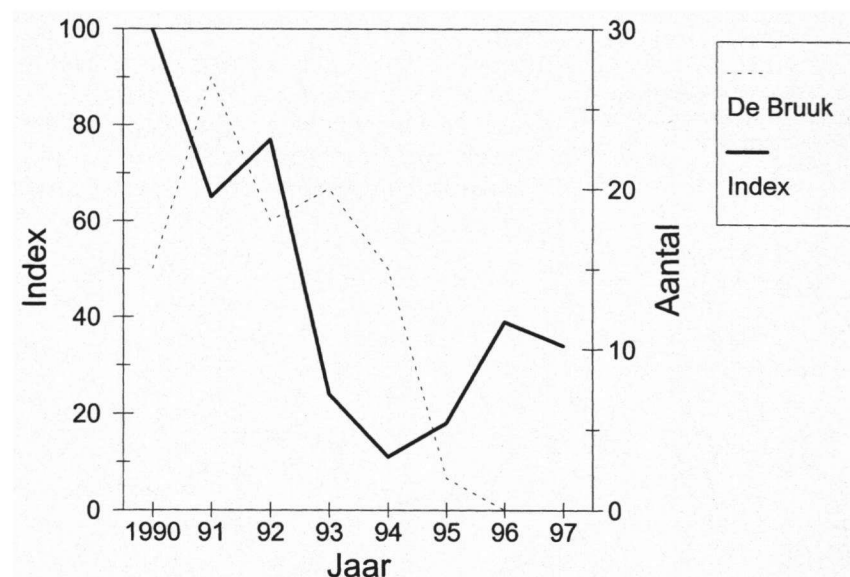

herbevolkt worden.

Gelijk met De Bruuk verdween de vlinder ook uit Vlaanderen. Dit geeft goed aan hoe belangrijk grote en krachtige populaties zijn voor een soort. Wat dat betreft valt het ergste te vrezen voor andere kleine en geïsoleerde locaties.

De Zilveren maan.

FOTO: KARS VELING

Verdwenen uit Noord-Nederland: het Spiegeldikkopje

Van oudsher komt het Spiegeldikkopje in drie populaties in Nederland voor: Overijsselse Vechtdal, omgeving Apeldoorn en de Peelregio. Van de eerste plek weten we niet zoveel. De vlinder is er enkele malen waargenomen, maar harde bewijzen dat er echt een populatie heeft gezeten zijn er niet. In de jaren tachtig werd hier de laatste vlinder gezien. De populatie in de Peel is gelukkig nog steeds vrij groot en lijkt op korte termijn niet bedreigd. Maar

Figuur 2
Aantal waargenomen Zilveren manen 1990-1997.

Het Spiegeldikkopje.

FOTO: HENKJAN KIEVIT

Summary

Despite some positive reports of growing numbers of butterflies in the Netherlands, the overall situation still gives rise for concern. There are species which are declining rapidly and others have even already disappeared. Habitat destruction and extreme weather conditions in 1986/1987 have caused the Pearly Heath (*Coenonympha arcania*) to become extinct. There have been no sightings of the butterfly since 1988. There is also bad news regarding the Small Pearl-bordered Fritillary (*Clossiana selene*) and the Large Chequered Skipper (*Heteropterus morpheus*). Colonies of these rare species have now disappeared from sites which were stongholds until recently. The reason for the sudden decline and regional disappearance of these two butterfly species is not known.

bij Apeldoorn is de situatie anders. Al in een van de oudste standaardwerken over vlinders in Nederland wordt de soort hier gemeld (De Graaf, 1853): "In Gelderland bij Empen jaarlijks zeer enkel, op ééne zonnige plaats van het land-

goed de Brederite, tusschen eiken akkermaalshout; ook in het Beekberger wald." Het Beekberger woud is een paar jaar later al gekapt, dit tot groot verdriet van de paar natuurliefhebbers die er in Nederland toen

start met een route op het zuidelijke deel (de Tondensche hei door Mevr. Te Kamp), in 1993 met een andere op het noordelijke deel (de Empesche hei door Dhr. Bosch). De resultaten van hun tellingen in relatie tot de landelijke index staan in figuur 2. Deze

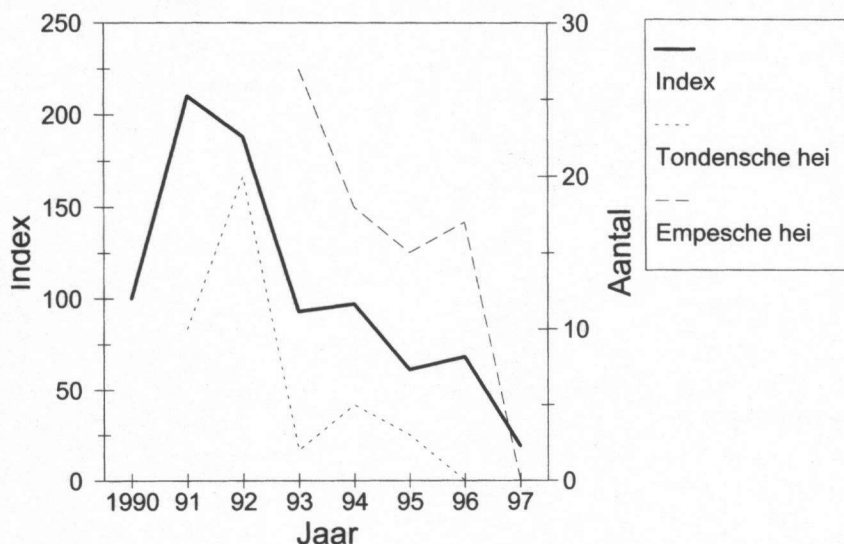
landelijke index wordt sterk beïnvloed door enkele routes in de Peel. Ook hier valt op dat de veranderingen in de stand van het Spie-eldikkopje bij Apeldoorn min of meer parallel lopen met die in de Peel. In de periode na 1992 is het aantal Spiegeldikkopjes vrijwel voortdurend gedaald. De deelpopulatie op de Tondensche hei

verdween het eerst, die van de Empesche hei een jaar later. Tussen 1995 en 1997 moet er dus iets gebeurd zijn waardoor de vlinder verdween uit deze kleine populatie. De veel grotere populaties in de Peel zijn weliswaar ook flink in aantal achteruitgegaan, maar doordat ze veel groter zijn kunnen ze dit soort klappen veel beter opvangen.

De Vlinderstichting onderzoekt op dit moment samen met de Vereniging Natuurmonumenten, eigenaar van de Empesche en Tondensche hei, de oorzaak van het verdwijnen van deze populatie. Als er meer duidelijkheid over is zullen we u nader inlichten. Maar wat de oorzaak ook is: weg is weg!

Literatuur

- Bink, F.A. (1992) Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co., Haarlem.
 Graaf, H.W. de (1853) Aanvulling der Nederlandsche schubvleugelige insecten (Lepidoptera). Bouwstoffen voor eene Fauna van Nederland 1 (ed.: J.A. Herklots), 269 pp, Leiden: 215-269.
 Merwe, T. van de (1983) Een onderzoek naar de oecologie van *Coenonympha arcania*. Landbouwhogeschool Wageningen, vakgroep Natuurbehoud en -beheer.
 Vastenhoud, D. (1989) Oecologisch onderzoek naar drie dagvlindersoorten op de Hoge Veluwe. Landbouwhogeschool Wageningen, Vakgroep Natuurbeheer, verslagnr. 1074.

Figuur 3.
Het Spiegeldikkopje op de Tondensche en Empesche hei.

waren. De omgeving van Empe werd daarna vrijwel jaarlijks bezocht door verzamelaars. Er is in Nederland vrijwel geen oude collectie zonder Spiegeldikkopjes uit Empe. Het vlieggebied bestaat hier eigenlijk uit twee afzonderlijke stukjes. In 1991 werd ge-